

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

8 Sammanfattning

8.1 Användningens omfattning

Syftet med denna avhandling var bland annat att kunna ringa in ett mönster i de universitetsstuderandes IKT-användning. Respondenterna var ett urval av populationen tredje årets studerande vid Åbo Akademi. Jag ville få svar på frågorna var, hur, hur ofta och av vilken anledning. Därtill hoppades jag kunna peka ut faktorer som korrelerar med en passiv/aktiv IKT-användning. Det här gjorde jag genom att skapa ett frågeformulär som kunde besvaras per post, men också på webben. Svarsprocenten var mycket hög, 77 % (N=154).

Mina resultat bekräftar bilden av ett informationssamhälle där Internet och e-kommunikation spelar en betydande roll i de ungas vardag (se exempelvis Kurikka 2002; Thulin 2002, Castells 2001). Varenda respondent använder IKT i någon mån, och ofta hemma. Majoriteten har Internetanslutning hemma, vilket inte är fallet på nationell och europeisk nivå. Besök i cyberrymden kan också vara en kollektiv handling, då 38 % av de studerande använder Internet hemma hos en vän. Därmed kan man inte här tala om en polarisering, i det avseendet att respondenten inte behärskar eller inte har tillgång till IKT.

Med tanke på Kurikkas (2002) undersökning och resultaten i Eurobaromètre (2001) var det föga överraskande att de universitetsstuderande är flitiga IKT-användare. I det här materialet tilldelade jag svarspersonerna en användarprofil. Något förenklat kan man säga att en storanvändare, enligt min kodning, använder IKT minst en gång om dagen. En aktiv användare är on-line flera gånger i veckan medan den sporadiske användaren igen är det flera gånger i månaden eller mer sällan. Till kategorin storanvändare hör 24 %, 57 % är aktiva användare och 19 % är sporadiska användare. Resultaten bekräftar att IKT i stor utsträckning är ett vardagligt inslag i de unga vuxnas liv, vilket inte är fallet i gruppen gymnasieelever (Thulin 2002). Tre av fyra universitetsstuderande använder Internet och e-post varje

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

dag, medan var sjunde skickar snabbmeddelanden dagligen. Det här vittnar om en normalisering, eller med Ågrens ord (2001, 126-140) om en domesticering, av Internet och e-post hos åtminstone en del av populationen. Samma slutsats kan dras av svaren på attitydfrågorna om IKT i vardagen. Men även om IKT normaliserats i en del studerandes vardag så finns det skillnader i användningen. Alla är inte on-line varje dag.

Av de tillbuds stående e-kommunikationsmedlen är e-posten allra populärast. Chatt och diskussioner i olika webbfora är en marginell del av svarspersonernas e-kommunikation. Snäppet populärare är snabbmeddelanden, även om denna form av kommunikation inte omfattas av mer än 30 % av respondenterna. Likväl är det kommunikationsmöjligheterna som IKT erbjuder som lockar mest. På frågan om det främsta syftet med Internetanvändningen svarade 53 % kommunikation. Ett tjugotal svarade studier, och informationssökning fick också ett tjugotal röster. Kurikkas slutsats att Internet fyller en nöjesfunktion ju längre ner i åldersklasserna man går syns också här. De nyttobetonade aktiviteterna drar klart det längre strået framom de nöjesbetonade i de studerandes Internetanvändning. Ett exempel på elektroniska nyttogöromål är banktjänster. Tre av fyra respondenter har överfört den fysiska aktiviteten att betala räkningar till det virtuella rummet, vilket man kunde kalla för virtualisering. Men övriga digitala forum röner inget större intresse bland mina respondenter, så virtualiseringsprocessen är nog fortfarande i sin linda.

Av de fyra huvudkategorier som medieanvändaren söker tillfredsställa, enligt McQuail (1987, 73), återfinns alltså tre i mitt material. IKT används som *Informationskälla*, i större grad än en annan huvudgrupp, *Förströelse*. IKT uppfyller också den tredje huvudkategorin *Integration och social interaktion*, som inkluderar behovet av samhörighet, kontakt med familj och vänner samt social interaktion med andra. Den fjärde, *Identitet*, kan jag inte uttala mig om på basis av det här materialet.

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

8.2 Variation i IKT-användningen

Då jag lade upp undersökningen ville jag testa hypoteser om IKT-användning. De variabler jag främst opererade med var ålder, kön, studieinriktning, civilstånd och hemort. Den faktor som visade sig ha överlägset flest statistiska samband med olika fenomen var könet. Oftast utföll svaren så att kvinnorna mer sällan hade tillgång till något eller mer sällan använde IKT än männen. De verkar vara mer passiva än männen, förutom inom ett område. Det finns inga könsskillnader i mitt material beträffande e-post och chatt. Det här kan bero på att 71 % av kvinnorna uppgav att deras främsta syfte för IKT-användningen var kommunikation. Men beträffande snabbmeddelanden och diskussionsfora återkommer könsskillnaderna, då männen är flitigare här. Det här resultatet motsäger Thulins (2002, 178), som fastslår att den enda aktiviteten som flickorna ägnar sig mer åt än pojkarna är datorbaserad social kommunikation. Det är skäl att komma i håg att populationen i Thulins undersökning var gymnasister; ett faktum som eventuellt förklarar de olika slutsatserna i hennes och min undersökning.

Mina resultat bekräftar också bilden av att männen ägnar mer tid än kvinnor åt nöjesinriktade aktiviteter på Internet. Könsskillnader återkommer också beträffande elektroniska, nytto-baserade sysslor.

Det här tycker jag är bekymrande resultat. Nu har strukturella faktorer såsom ekonomisk situation och tillgång uteslutits ur analysen, men ändå använder kvinnor IKT i låg utsträckning, jämfört med männen. I sig är detta inget problem, men ifall informationssamhället utvecklas ännu mer och vinner allt större mark på allt fler områden kan det bli det. Ifall röstning, utbildning och hälsovård sker elektroniskt inom en snar framtid, finns det då en risk för att en del kvinnor blir informationsfattiga, som Castells (1996; 1997; 1998) benämner det? Att de inte kan eller vill utföra sysslor elektroniskt och därmed går miste om information och kunskap? Vidare forskning inom det här vore kanske av nöden. Det vore bra att veta

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

om könsskillnaderna beror på ointresse, dvs. på ett eget, aktivt val, eller på tveksamhet, vilket kan bero på att Internet konstrueras som ett manligt rum. Kanske beror det ytterligare på okunskap, vilket i sin tur kan bero exempelvis på olika uppmuntran hemma och undervisning i grundskolan.

De undersökningar som sett till hela nationer, oberoende ålder, har funnit markanta åldersskillnader. I mina resultat verkar inte åldern inverka på syfte, användning eller dess omfattning av IKT. Det stöder också min slutsats att IKT-användningen hos studerande vid Åbo Akademi har normaliserats hos de flesta av informanterna, oberoende av födelseår. De tillfällen då variablerna hemort, civilstånd och studieinriktning uppvisade korrelation var så sporadiska att jag inte kan utläsa något mönster här. Däremot kan det konstateras att andelen tillbringade timmar med IKT har klara effekter, vilket jag redogör mer för senare. Här kan jag emellertid säga att storanvändarna svarade i större grad än de sporadiska användarna på enkäten på webben. Samtidigt korrelerar den tid den studerande tillbringar vid datorn med hur ofta han eller hon sysslar med nyttobetonade aktiviteter på webben. Mitt resultat är det rakt motsatta Thulins (2002, 180), som fann att de ungdomar som är storanvändare av Internet oftast ägnar sig åt underhållning och förströelse.

8.3 IKT-användningen och dess konsekvenser

Mitt andra forskningsproblem i avhandlingen var att utröna huruvida IKT-användningen, vare sig den är aktiv eller passiv, har någon inverkan på de sociala relationerna och sättet de upprätthålls på. Jag hoppades kunna svara på om e-kommunikationen substituerar det fysiska umgänget och traditionella kommunikationsmedel med familj och vänner.

8.3.1 Kontakterna

E-kommunikation är ett sätt för de studerande att upprätthålla kontakten med familj och vänner, dvs. relationer som redan är fysiskt etablerade. Att söka kontakt med

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

okända personer verkar inte vara något primärt syfte med e-kommunikationen. Sju av 153 svarspersoner har någon gång sökt en partner på Internet. Virtuella gemenskaper lockar inte heller. Bland respondenterna har 18 stycken vänner till vilka relationen etablerats på Internet, och som de aldrig träffat ansikte mot ansikte. Det som de virtuella relationerna upplevs ge är en diskussionspartner och någon att fördriva tiden med. Förekomsten av dessa virtuella relationer är marginell i mitt material. Beträffande kvantiteten stöder mina resultat inte Wellman och Gulia (1999) men nog beträffande kvaliteten. De flesta (13 stycken) skulle gärna träffa sin virtuella vän ansikte mot ansikte, medan fem ställer sig tveksamma. Majoriteten litar också på kommunikationspartnern vid andra änden av kabeln. Wellman och Gulia avfärdar olyckskorparna som kritiserar virtuella relationer för att inte ge en äkta gemenskapskänsla. Virtuella relationsband är värdefulla och tillhandahåller känslomässigt stöd och kamratskap menar Wellman och Gulia, och det verkar gälla för de respondenter som har virtuella relationer i mitt material. Observeras bör att de är endast 18 till antalet. De flesta har inte ingått virtuella relationer där det gemensamma intresset, och inte tiden och rummet, är det centrala. Putnams, Castells och Wellmans prognos om att ett gemensamt intresse ersätter lokaliteten som bas för vänskap och sociala relationer får inget stöd här.

Men icke desto mindre används e-kommunikation, och då särskilt e-posten och i viss utsträckning också snabbmeddelanden, flitigt. Bara en av fyra använder inte e-posten dagligen. Ändå verkar inte e-kommunikationen ersätta vare sig det fysiska mötet eller telefonsamtalet. Telefonen är fortsättningsvis det primära sättet att hålla kontakten med föräldrar, eventuella syskon och eventuell partner. Nästan alla umgås fysiskt med goda vänner i Åbo. Tre av fyra ringer sina vänner i studiestaden. Varken e-posten eller snabbmeddelanden hotar mötet och telefonen som det främsta kommunikationsmedlet. Likadant är mönstret beträffande bekanta i studiestaden. IKT har inte lyckats göra anspråk på rollen som det mest vedertagna sättet att höra av sig till familj eller vänner. I en situation då den studerande har en god eller dålig nyhet att berätta väljer endast 15 % ett digitalt kommunikationsmedel. Digitalt

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

kontaktsökande verkar inte heller kunna jaga bort ensamhetskänslor, då de allra flesta skulle ringa eller träffa en vän då de känner sig ensamma. Betydligt populärare blir e-kommunikationsmedel då budskapet är av underhållande art.

Det här stöder helt Thulins och Wellmans slutsatser att e-kommunikation inte ersätter utan stödjer och kompletterar invanda beteende- och kontaktmönster. E-kommunikationen till vänner som de studerande redan umgås fysiskt med fyller en nöjesfunktion. Däremot får vänner på avstånd mer ”seriösa” e-brev. Det här för oss in på Wellmans forskning om IKT:s konsekvenser på relationernas styrka. Castells (1996, 365) paradigm om att människor kommunicerar oberoende av tid och rum framträder också här. De studerande e-postar till exempel till vänner som befinner sig på avstånd och ibland i andra tidszoner. Wellman (2001, 2031-2034) anser att IKT räddar svaga relationer på avstånd från att dö ut. Men också relationerna på nära håll, svaga som starka, stärks eftersom kontakten med dem ökar, menar Wellman. Kontakten med vänner på kort avstånd är livligast och e-kommunikationer bidrar till, dvs. kompletterar, den. Det mönstret går igen också i det här materialet. Majoriteten av de studerande upplever att IKT stärker kontakten med vänner på avstånd. Beträffande relationen till vänner i samma stad är utlåtandena positiva. En del (36 %) kommunicerar mer med dem nu än tidigare. Det är bara en liten grupp som säger att de träffar sina vänner i samma stad mer nu än tidigare.

8.3.2 Umgänget

Det fenomen som Putnam kallar cyberbalkanisering (2000) påminner om det Castells (2001) avser med lokalsamhällets förlorade roll som generator för social interaktion. Människan väljer sina vänner och sin umgängeskrets med utgångspunkt i känslor och gemensamma intressen, i stället för en gemensam fysisk plats. Jag har redan ovan konstaterat att denna diversitetsteori inte stämmer överens med det beteendemönster som finns i mitt material. Men i ljuset av bland andra Castells och

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

Putnams forskning har farhågor väckts. Frågor om huruvida IKT blir det förhärskande sättet att umgås i framtiden ställs. Putnam (2000) redogör för amerikanernas privatisering, dvs. att den sociala interaktionen med grannar, vänner och föreningsmedlemmar har krympt. Han poängterar dock att bortfallet av sociala kontakter inte primärt beror på IKT.

I mitt material testade jag huruvida respondenterna ansåg att det skett en privatisering bland de universitetsstuderande. Generellt sett är de studerande som besvarat enkäten aktiva på sin fritid. Jämförelser med variabler såsom kön, medlem i virtuella samhällen med flera ger inga statistiskt signifikanta utslag. Endast i ett avseende kunde skillnader säkerställas, nämligen hur ofta Internet används. 84 % av dem som använder Internet åtminstone några gånger i veckan är mycket eller ganska aktiva. Däremot är bara 33 % av de respondenter som använder Internet flera gånger i månaden mycket eller ganska aktiva. De farhågor om att IKT-användning skulle leda till fjärande från samhället får alltså inget stöd här. Belägg för att personer som sällan använder IKT skulle vara mer aktiva än andra återfinns inte i svaren, snarare tvärtom. Forskarna Nies och Erbrings teori om att ju mer tid människan tillbringar på Internet desto mer tappas kontakten med sin sociala omgivning håller inte riktigt streck i den här undersökningen.

Majoriteten av de studerande träffar sina vänner lika mycket som förut, medan en del umgås mer än tidigare (7 %). En handfull anser sig träffa vännerna i mindre skala nu än tidigare. Frågan om hur en rad aktiviteter förändrats sedan informanten börjat använda IKT visar att andra medier får ge vika för Internet. Tv-tittandet och radiolyssnandet har minskat mer än det ökat. Spontana besök är också något som 12 % gett avkall på, men 85 % säger ändå att de spontana besöken varken har ökat eller minskat.

Även beträffande den sociala interaktionen medelst e-kommunikation stötte jag på signifikanta skillnader. Variabler såsom kön, studieinriktning och graden av IKT-

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

användning har samband med mottagaren och dennes lokalitet. Jag fann också en diskrepans i själva användningen av e-kommunikation. Trots att 71 % av kvinnorna och 26 % av männen uppgav att kommunikation är deras främsta syfte med IKT-användning, är det främst männen som mest kommunicerar elektroniskt. Andra faktorer som visade sig relevanta var hemorten och respondenternas uppfattning om sin egen sociabilitet. Speciellt de studerande vars hemort inte ligger i Finland, och de som inte ansåg sig ha lätt för att umgås med andra, anser att e-kommunikation stärker kontakten till vänner. Det ger teorin om IKT som ett verktyg för upprätthållande av sociala relationer stöd. De som anser att kontakten till vänner inom studiestaden förstärks är påfallande ofta storanvändare av IKT, och de använder snabbmeddelanden. Det verkar som om snabbmeddelandena inte ersätter övrig kontakt utan ersätter och ökar den.

8.4 Enkät på Internet som metod

Jag stötte inte på några problem med det elektroniska frågeformuläret. Ingen utomstående hade ändrat utseende eller svarsalternativ, vilket var fallet i Witmers et al (1999, 145-159) studie. Att ha en enkät på webben kräver lite mer och annat slags arbete än vad som är fallet för en pappersenkät. Kodningen kan vålla problem då ett endaste felskrivet tecken kan få oönskade konsekvenser. Därför är det viktigt att testa formuläret flera gånger innan respondenterna får fylla i det. Frågor gällande form, färg, grafik och tillgänglighet är också viktiga i den digitala versionen. Och naturligtvis måste forskaren ta ställning till skyddet av informanternas uppgifter.

Fördelarna är att metoden är kostnadseffektiv och snabb. Eventuella påminnelsebrev kan skickas per e-post vilket också sparar tid och pengar. För respondenten är det fördelaktigt för denne kan fylla i formuläret var som helst, när som helst. För forskaren underlättas inmatningen i kodningsprogram då svaren redan finns i digital form. I den här avhandlingen har 28 % svarat elektroniskt. Varför återstoden valde att fylla i pappersversionen kan jag bara spekulera i, men en

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

orsak kan vara rädsla. Jag tror att en del förknippar dataöverföring på webben som riskabelt, särskilt som medierna ofta rapporterar om maskar, virus och om illvilliga hackers. Kanske har uppfattningen av e-handel som en osäker aktivitet inverkat, kanske litar man mer på att Posten levererar svaret än vad osynliga ettor och nollor gör. Ett annat problem är den alltjämt ökande mängden skräppost som spränger e-postlådorna. Om respondenten raderar ett tiotal oönskade reklambrev finns det en risk för att det e-brev, där forskaren presenterar sin forskning och uppmanar denne att fylla i en enkät, också följer med till skräpkorgen, oläst. Erfarenheten och forskningen kring elektroniska formulär som metod är bristfällig ännu så det här är enbart spekulationer från min sida. Icke desto mindre tror jag det är en metod som kommer att utvecklas till ett gott mätinstrument och som renderar många svar. Däremot tror jag forskaren gör klokt i att inte ställa mycket privata frågor i en sådan enkät. Jag tror inte människor, i forskningssyfte, vill dela med sig av sina personuppgifter och intima angelägenheter på webben.

8.5 Avslutande diskussion

Vad är då kontentan av min undersökning? Är det mycket skrik för litet ull beträffande unga vuxnas IKT-användning och dess konsekvenser på de sociala relationerna? Är det dags att någon agerar den lilla pojken i sagan om Kejsarens nya kläder, och påpekar att kungen Internet till syvende och sist inte har några nya, skimrande kläder? Jag ska citera Castells (2001, 275) för att ge svar på de frågorna.

The Internet Galaxy is a new communication environment. Because communication is the essence of human activity, all domains of social life are being modified by the pervasive uses of the Internet [...]. A new social form, the network society, is being constituted around the planet, albeit in a diversity of shapes, and with considerable differences in its consequences for people's lives, depending on history, culture, and institutions (Castells 2001, 275).

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

Då Castells säger att det sociala livet håller på att förändras i IKT:s kölvatten tror jag han har rätt. Jag kan inte uttala mig om varje finländare, inte heller om varje studerande, utan uttryckligen om studerande med 3 års universitetsstudier bakom sig. Mitt material gör gällande att en normalisering, och en viss virtualisering likaså, har ägt rum hos många ÅA-studerande. Också den grupp som inte är så flitiga IKT-användare nyttjar ju de facto IKT. Den förändring som hör till de synligaste är att kravet på tid och rum har lättats. De unga vuxna e-postar och söker information på Internet oberoende av lokalitet och tid hos motparten, oberoende av om det är en vän utomlands eller en myndighet efter kontorstid. På basis av materialet tror jag att de unga generellt använder e-kommunikation som ett verktyg för att effektivisera och komplettera kontakten till vänner och familj. Farhågorna om att de unga sitter framför skärmen dygnet runt verkar vara en skröna som uppkommit då ny teknik bryter mark. Precis som var fallet då telefonen och tv:n introducerades.

Den andra passusen i citatet ovan, beträffande de olika skepnaderna på olika ställen i världen, håller streck i mitt material. En handfull debatterar med likasinnade om gemensamma intressen på globala debattfora. De bilder som målats upp där sociala relationer blir globala och intressebetonade, och inte lokalitetsbetonade, till sin karaktär återfinns inte i mitt material. Inte heller ser jag någon fara för att IKT äventyrar de sociala relationerna och umgänget med vänner och familj, vilket en del forskare funnit. Castells har förmodligen rätt då han säger att det sociala livet förändras i samverkan med kulturen, historien och institutioner.

Putnams tilltro till att IKT kan vända trenden av privatisering och falnande sociala kontakter vill jag inte kommentera i det här skedet. De resultat jag har tagit fram här kan se helt annorlunda ut om ett år. IKT utvecklas i rasande fart och så gör förmodligen också användningen av den nya tekniken. Dessutom finns det skillnader i användningen av IKT och i själva kommunikationen. En del är flitiga att hålla kontakten medan andra inte är det. Just det här gör det så angeläget att

Kapitel 8, sammanfattningen, i min pro gradu-avhandling ”Studerandes användning av Internet och e-kommunikation samt dess effekter på de sociala relationerna. En studie i Internetsociologi.”

forska vidare i den roll som IKT har i samhället och bland människorna. Hur ser till exempel framtiden ut för de sporadiska IKT-användarna, och för dem som instämmer i påståendet ”Man klarar sig bra i dag utan Internetuppkoppling och utan att behärska e-kommunikation” och i påståendet ”Jag skulle gärna leva utan Internet och e-post”? Oberoende av om de är naiva eller helt enkelt inte vill basera sitt liv på komplex teknik, kan EU:s *eEurope*-plan bli verklighet, liksom utbildningsstyrelsens förslag om den grundläggande utbildningen. Ska man då ta särskild hänsyn till dem som inte vill använda IKT ofta, eller blir de informationsfattiga och informationssamhällets b-klass? Kan man lyckas med att leva i ett informations-samhälle om man själv väljer bort en aktiv användning av IKT? Det här är viktiga frågor som jag hoppas att sociologer och samhällsvetare kommer att belysa mångsidigt.